

บทที่ 9

การเขียนสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิศิษฐ์ ฤทธิบุญไชย

(อาจารย์ผู้สอน)

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. การเขียนสรุปผลการวิจัย
2. การเขียนอภิปรายผล
3. การเสนอแนะในการวิจัย

การเขียนสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

- การสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ คือ บทที่นำเสนอผลการวิจัย โดยสรุปประเด็นสำคัญให้ เหตุผลหรืออ้างอิงประกอบ และเสนอแนะเพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ หรือทำการวิจัยต่อยอด
- ประเด็นหลักทั้งสามประเด็นนี้จะปรากฏในวิจัยบทที่ 5 ซึ่งบทนี้เป็นบทสุดท้ายของการเขียนรายงานวิจัย จะกล่าวสรุปถึงงานวิจัยที่ได้กระทำมาอย่างย่อแต่ได้สาระสำคัญ โดยกล่าวตั้งแต่วัตถุประสงค์ของการวิจัย สมมติฐาน ความสำคัญของการวิจัย วิธีดำเนินการศึกษา และผลการวิจัยที่ได้กล่าวถึง ผลการวิจัยในที่นี้ เป็นการนำเอาผลวิเคราะห์ที่ได้แปลความหมายแล้ว ในบทที่ 4 มาก่อสรุปอีกครั้งหนึ่ง โดยเขียนสรุปเป็นข้อ ๆ เน้นการตอบคำถามต่อจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้อย่างครบถ้วน เขียนในรูปของข้อความที่คล้ายคลึงกับการเขียนสมมติฐาน เพื่อชี้ให้เห็นว่าผลวิจัยที่ได้นั้นสอดคล้องหรือขัดแย้งกับสมมติฐาน

เมื่อผู้วิจัยเขียนสรุปผลหมดแล้วจึงอภิปรายผล ซึ่งเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ ผลวิจัยที่ได้ว่า สอดคล้องหรือขัดแย้งกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ และสอดคล้องหรือขัดแย้งกับทฤษฎีและผลวิจัย ของผู้อื่นอย่างใดบ้าง

นอกจากนี้ ก็อาจนำข้อสังเกตบางประการที่ผู้วิจัยได้พบที่เกี่ยวข้องกับการได้ผลวิจัยนั้นมา กล่าวไว้ด้วย เพื่อช่วยให้ผู้อ่านได้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหานั้น ๆ อย่างละเอียด ลึกซึ้งกว่าเดิม อีกทั้งเป็นการชี้ช่องให้เห็นถึงแง่มุมและวิธีการที่จะศึกษาปัญหาวิจัยนั้นต่อไป อีกด้วย

การเขียนสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ เป็นการนำเสนอข้อสรุปจากทุกบทที่ผ่านมาและข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย การเขียนโดยทั่วไปจะเริ่มจากวัตถุประสงค์การวิจัย สรุปถึงวิธีการวิจัยโดยย่อ สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ การสรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ถือได้ว่าเป็นบทสุดท้ายในการทำวิจัยในครั้งนั้น ๆ และเป็นการสรุปย่อผลการวิจัยทั้งหมดโดยสังเขป โดยจะกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง การใช้สถิติวิเคราะห์ ข้อมูลและสิ่งที่ค้นพบ

การอภิปรายผลและการเสนอแนะ จะต้องเขียนให้ถูกต้องตามระเบียบวิธีการวิจัย โดยมีหลักการเขียน ดังนี้

การเขียนสรุปผลการวิจัย (SUMMARY OF FINDINGS)

- เป็นการนำผลการวิเคราะห์หรือสิ่งที่ค้นพบมาสรุปโดยย่อ ๆ ซึ่งเป็นการนำคำอธิบายได้ตารางหรือการแปลผลการวิจัยหรือการตีความ ฯลฯ ซึ่งเป็นผลมาจากสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลนั่นเอง
- โดยการสรุปผลการวิจัยหรือสิ่งที่ค้นพบดังกล่าว จะต้องสรุปเฉพาะประเด็นสำคัญ ๆ เท่านั้น ส่วนข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถามจะไม่นำมาไว้ในหัวข้อนี้ แต่จะนำไปไว้ในท้ายบทว่าด้วยการวิเคราะห์ข้อมูล ฉะนั้น การสรุปผลการวิจัยควรสรุปให้ไปในทางที่จะตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยและสมมติฐานของการวิจัยด้วย

ความหมาย และวิธีการในการสรุปผลการวิจัย

การสรุปผลการวิจัย เป็นการสรุปผลการวิจัยโดยเสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เป็นส่วน
แสดงบทสรุปความสำคัญจากงานวิจัย โดยส่วนใหญ่จะแสดงวัตถุประสงค์งานวิจัย
วิธีดำเนินการวิจัย และผลการวิจัยที่ค้นพบ เป็นการเขียนด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่นำเสนอ
ตัวเลขทางสถิติที่ซับซ้อน โดยถือว่าเป็นสรุปสาระสำคัญของการทำวิจัยเรื่องนั้นจริง ๆ

เกณฑ์การพิจารณาคุณภาพในการเขียนสรุปผลการวิจัย

- 1) การเขียนสรุปผลของการวิจัยจะต้องมีความสอดคล้องกับปัญหาวิจัย
- 2) การเขียนสรุปผลของการวิจัยจะต้องมีลักษณะชัดเจน และชี้เฉพาะให้มากที่สุด
- 3) การสรุปเป็นไปตามผลวิเคราะห์ข้อมูลหรือไม่
- 4) ข้อสรุปเหมาะสมที่จะแสดงถึงขอบเขตจำกัดของประชากรที่ศึกษาหรือไม่
- 5) การสรุปผลได้กล่าวถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ในการที่จะอ้างอิงนำไปใช้หรือไม่
- 6) การแปลความหมายผลวิเคราะห์สอดคล้องกับวิธีการทางสถิติที่ใช้หรือไม่
- 7) การเขียนข้อสรุปอยู่ในรูปของการตรวจสอบหรือไม่
- 8) การสรุปผลได้เขียนในลักษณะเป็นการยอมรับหรือปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

การเขียนอภิปรายผล (DISCUSSION)

การอภิปรายผล เป็นการนำผลการวิจัยที่ได้รับหรือสิ่งที่ค้นพบมาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์สมมติฐาน หลักการ ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้บริโภคมผลการวิจัยได้ทราบว่าผลการวิจัยในครั้งนี้สอดคล้องหรือแตกต่างกับประเด็นที่กล่าวมาหรือไม่อย่างไร

1. **การเปรียบเทียบผลการวิจัยกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย** เป็นการนำวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ในบทที่ 1 มาเปรียบเทียบกับผลของการวิจัยหรือข้อค้นพบในครั้งนี้ ว่าสอดคล้องกันหรือไม่

- **1.1 ถ้าผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์** ก็ให้ตอบว่า “ผลการวิจัยในครั้งนี้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้” โดยสรุปผลการวิจัยไปในทิศทางเดียวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ อาจจะสรุปออกมาเป็นข้อ ๆ หรือสรุปเป็นภาพรวมออกมาให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์เลยก็ได้
- **1.2 ถ้าผลการวิจัยไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์** ก็ให้ตอบว่า “ผลการวิจัยในครั้งนี้ ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย หรือแตกต่างไปจากวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้” ซึ่งจะต้องบอกถึงสาเหตุหรือเงื่อนไขที่ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. การเปรียบเทียบผลการวิจัยกับสมมุติฐาน เนื่องจากสมมุติฐานของการวิจัยเป็นการคาดคะเนคำตอบ หรือพยากรณ์คำตอบล่วงหน้า ดังนั้น ผลการวิจัยจะต้องตอบสมมุติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ แต่เนื่องจากมีสมมุติฐานอยู่ 2 ประเภทคือ **สมมุติฐานทางการวิจัย** และ **สมมุติฐานทางสถิติ**

การทดสอบสมมุติฐานทางการวิจัย เป็นข้อความที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ศึกษา ซึ่งผู้วิจัยคาดการณ์หรือพยากรณ์ไว้ล่วงหน้าว่าจะเกิดขึ้น หรือคาดคะเนถึงสาเหตุ ความสัมพันธ์ ทั้งแนวคิดหลักการหรือทฤษฎีหรือวิธีการแก้ปัญหาอันน่าจะเป็นไปได้ ผลการวิจัยหรือสิ่งที่ค้นพบได้เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้หรือไม่

3. การเปรียบเทียบผลการวิจัยกับหลักการหรือทฤษฎี มีวิธีเปรียบเทียบดังนี้

3.1 การนำผลการวิจัยมาเปรียบเทียบกับหลักการ โดยหลักการที่ใช้ในการเรียนการสอนหรือใช้ปฏิบัติกันมานั้น นับว่าเป็นหลักการที่ถือปฏิบัติอย่างได้ผลดี ซึ่งมีปรากฏอยู่ตามหนังสือหรือตำราทั่วไป เมื่อนำหลักการมาไว้แล้ว พอถึงบทที่ว่าด้วยการอภิปรายผล จะต้องนำมาเปรียบเทียบว่าเหมือนกัน หรือต่างกัน เช่น

- 3.1.1 ถ้าผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับหลักการ ให้ตอบว่า “ผลการวิจัยในครั้งนี้นี้มีความสอดคล้องกับหลักการในเรื่อง...” โดยสรุปผลการวิจัยไปในทิศทางเดียวกันกับหลักการ ซึ่งอาจจะสรุปออกมาเป็นข้อ ๆ หรือสรุปเป็นภาพรวมออกมาให้ครอบคลุมหลักการเลยก็ได้
- 3.1.2 ถ้าผลการวิจัยไม่สอดคล้องกับหลักการ ก็ให้ตอบว่า “ผลการวิจัยในครั้งนี้นี้ ไม่สอดคล้องกับหลักการหรือแตกต่างไปจากหลักการเรื่อง...” ซึ่งจะต้องบอกถึงสาเหตุหรือเงื่อนไขที่ไม่เป็นไปตามหลักการ

3.2 การนำผลการวิจัยมาเปรียบเทียบกับทฤษฎี โดยทฤษฎีที่ใช้ในการสอนนักศึกษาหรือที่ใช้ปฏิบัติกันมานั้น

นับว่าเป็นทฤษฎีที่ถือปฏิบัติได้ผลดีตลอดมายาวนาน ซึ่งมีปรากฏอยู่ตามหนังสือหรือตำราทั่วไป เมื่อนำทฤษฎีมาไว้แล้ว พอถึงบทที่ว่าด้วยการอภิปรายผลจะต้องนำมาเปรียบเทียบ เช่น

- **3.2.1 ถ้าผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับทฤษฎี** ให้ตอบว่า “ผลการวิจัยในครั้ง นี้ มีความสอดคล้องกับทฤษฎีในเรื่อง...” โดยสรุปผลการวิจัยเพื่อให้ผู้อ่านผลการวิจัยได้ทราบว่าสัมพันธ์หรือสอดคล้องกับทฤษฎีอย่างไร ซึ่งอาจจะสรุปออกมาเป็นข้อ ๆ หรือสรุปเป็นภาพรวมออกมาให้เพื่อเปรียบเทียบให้ชัดเจนเลยก็ได้
- **3.2.2 ถ้าผลการวิจัยไม่สอดคล้องกับทฤษฎี** ก็ให้ตอบว่า “ผลการวิจัยในครั้ง นี้ ไม่สอดคล้องกับทฤษฎีหรือแตกต่างไปจากทฤษฎีในเรื่อง...” ซึ่งจะต้องบอกถึงเงื่อนไขหรือข้อจำกัด ที่ไม่เป็นไปตามทฤษฎี กรณีที่ผลการวิจัยไม่เป็นไปตามทฤษฎีหรือไม่สอดคล้องกับทฤษฎี นับว่าเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาและตรวจสอบให้ละเอียดกว่าเรื่องอื่น ๆ เพราะทฤษฎีถือว่ามี ความเชื่อมั่นสูงและใช้สอนกันมานาน การที่ผลการวิจัยในครั้ง นี้ ไม่สอดคล้องกับทฤษฎีหรือแตกต่างไปจากทฤษฎี แสดงว่าอาจจะดำเนินการวิจัยไม่ถูกต้องตามระเบียบวิธีการวิจัย ซึ่งจะต้องตรวจสอบให้ละเอียดอีกครั้ง

4. การเปรียบเทียบผลการวิจัยในครั้งนี้นี้กับผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การนำผลงานวิจัยของผู้อื่นที่ทำวิจัยไว้แล้ว และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัยในครั้งนี้นี้ โดยนำผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเปรียบเทียบและวิพากษ์วิจารณ์กับผลการวิจัยในครั้งนี้นี้ว่าแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร คือ

4.1 ถ้าผลการวิจัยในครั้งนี้นี้มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของผู้อื่น โดยตอบได้ว่า “ผลการวิจัยในครั้งนี้นี้มีความสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ (ระบุชื่อ...พ.ศ....) เรื่อง...โดยระบุประเด็นหรือผลงานวิจัยที่เหมือนกันออกมาให้ชัดเจนทั้งสองฝ่ายด้วย (ดูตัวอย่าง)

4.2 ถ้าผลการวิจัยในครั้งนี้นี้ไม่สอดคล้องกับผลงานวิจัยของผู้อื่น ก็ให้ตอบว่า “ผลการวิจัยในครั้งนี้นี้ไม่สอดคล้องหรือแตกต่างกับผลการวิจัยของ (ระบุชื่อ...พ.ศ....) โดยให้บอกสาเหตุหรือเงื่อนไขหรือข้อจำกัดที่ทำให้ผลการวิจัยในครั้งนี้นี้ไม่เป็นไปตามผลงานวิจัยในเรื่อง.....

เกณฑ์การพิจารณาคุณภาพในการเขียนอภิปรายผลการวิจัย

1. ข้อความที่ใช้ในการอภิปรายนั้น เขียนขึ้นโดยอาศัยหลักฐานจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้นำเสนอไว้ในตอนต้น และอาศัยความรู้และประสบการณ์ เป็นหลักในการอภิปรายผลหรือไม่
2. หลักฐานและเหตุผลที่นำมาใช้อ้างอิงสมเหตุสมผลทันสมัยและเกี่ยวข้องกับปัญหามากน้อยเพียงใด
3. ได้มีการอภิปรายถึงองค์ประกอบที่มีได้ควบคุมที่อาจส่งผลต่อการวิจัยหรือไม่
4. ได้มีการอภิปรายถึงข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนบางประการที่จะส่งผลต่อผลการวิจัยได้ด้วยหรือไม่
5. การอภิปรายผลหรือข้อค้นพบที่ได้เรียบลำดับเป็นขั้นตอนสอดคล้องกับสมมุติฐานการวิจัยหรือไม่
6. มีการเสนอแนะถึงการนำผลวิจัยไปใช้แก้ปัญหาในกรณีต่างๆ หรือไม่

การเสนอแนะในการวิจัย (RECOMMENDATIONS)

ข้อเสนอแนะ เป็นการชี้แนะแนวทางในการทำวิจัยครั้งต่อไป รวมไปถึงการชี้แนะแนวทางสำหรับหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้ โดยทั่วไปหัวข้อของข้อเสนอแนะจะแบ่งเป็น 2 หัวข้อ คือ

- 1. ข้อเสนอแนะสำหรับวิธีนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์
- 2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ข้อบกพร่อง และแนวการเขียนข้อเสนอแนะ

ในการเขียนข้อเสนอแนะผู้เขียนจะต้องนำผลการวิจัยไปเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาทั้งในระดับนโยบายและในระดับปฏิบัติเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะที่มีความเป็นรูปธรรม ดังนั้นการเขียนข้อเสนอแนะจึงมุ่งไปสู่การแก้ปัญหาของสังคม โดยทั่วไปจะมีหลักการเขียนดังนี้

1. การเขียนข้อเสนอแนะจะต้องเป็นการเขียนถึงเนื้อหาสาระที่ได้จากผลการวิจัยเรื่องนั้น มิใช่จากความรู้สึกนึกคิดของตัวผู้วิจัยเอง
2. เรื่องที่เขียนต้องเป็นเรื่องที่ใหม่ ไม่ใช่เรื่องที่รู้จักกันอยู่แล้ว กรณีเป็นเรื่องเดิมต้องยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญ
3. ข้อเสนอแนะที่เสนอแนะไปต้องสามารถปฏิบัติได้หรือทำได้จริง ภายในขอบเขตของการวิจัย
4. ข้อเสนอแนะทุกข้อต้องมีรายละเอียดมากพอที่ผู้อ่านหรือผู้ที่จะวิจัยในทำนองเดียวกันสามารถนำไปปฏิบัติได้ทันที

หลังจากผู้วิจัยได้ข้อสรุปผลการวิจัย และอภิปรายผลแล้วจะต้องให้ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

- **1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้** การให้ข้อเสนอแนะเป็นการเชื่อมโยงระหว่างผลการวิจัยที่ค้นพบกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์ที่ศึกษาและประโยชน์ที่ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับจากผลการวิจัยก่อนดำเนินการวิจัย การให้ข้อเสนอแนะเพื่อการประยุกต์ใช้ ผลการวิจัยในการปฏิบัติงาน
- **2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป** การให้ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปมักเป็นผลมาจากข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการวิจัยครั้งนั้น ๆ หรือการมองเห็นแนวทางที่จะพัฒนางานวิจัยในประเด็น ปัญหานั้น ๆ ให้ดียิ่งขึ้น หรือช่วยขยายหรือพัฒนาองค์ความรู้ในประเด็นที่มีคุณค่าต่อการศึกษาในอนาคต

การนำผลการวิจัยไปใช้
ประโยชน์

1) การใช้ประโยชน์ใน
ระดับนโยบาย

2) การใช้ประโยชน์ใน
ระดับการบริหารงาน

3) การใช้ประโยชน์ใน
ระดับการปฏิบัติด้าน
การปฏิบัติงาน

เกณฑ์การพิจารณาคุณภาพในการเขียนข้อเสนอแนะ

เกณฑ์การพิจารณาคุณภาพในการเขียนข้อเสนอแนะในรายงานการวิจัย มีดังนี้

- 1) ได้เขียนข้อเสนอแนะจากเนื้อหาเฉพาะที่เป็นของผลการวิจัยเรื่องที่วิจัยหรือไม่
- 2) ข้อเสนอแนะเป็นเรื่องที่ใหม่ หรือเรื่องเดิมต้องยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญหรือไม่
- 3) ข้อเสนอแนะสามารถนำไปปฏิบัติได้หรือทำได้จริงหรือไม่
- 4) ข้อเสนอแนะทุกข้อมีรายละเอียดมากพอที่ผู้อ่านหรือผู้ที่จะวิจัยในทำนองเดียวกันสามารถนำไปปฏิบัติได้ทันที หรือไม่

บทสรุป

การสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ คือ บทที่นำเสนอผลการวิจัย โดยสรุปประเด็นสำคัญให้ เหตุผลหรืออ้างอิงประกอบ และเสนอแนะเพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้หรือการวิจัยต่อ บทนี้เป็นบทสุดท้ายของการเขียนรายงานวิจัย เป็นการนำเอาผลวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มากล่าวสรุป อภิปรายผล และเสนอแนะถึงการใช้ประโยชน์ และการศึกษาต่อยอดผลการวิจัยที่ได้มา

- **การสรุปผลการวิจัย** เป็นการสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เขียนด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ให้เห็นถึงสาระสำคัญของการทำวิจัยเรื่องนั้น ๆ โดยมีเกณฑ์การพิจารณาคุณภาพการสรุปผลการวิจัย เช่น การเขียนสรุปผลของการวิจัยจะต้องมีความสอดคล้องกับปัญหาวิจัยหรือไม่ มีความชัดเจน และชี้เฉพาะเพียงใด การสรุปเป็นไปตามผลวิเคราะห์ข้อมูลหรือไม่ การแปลความหมายผลวิเคราะห์สอดคล้องกับวิธีการทางสถิติที่ใช้หรือไม่ เป็นต้น

การอภิปรายผลการวิจัย เป็นส่วนในการให้เหตุผลว่าทำไมงานวิจัยจึงได้ผลเช่นนั้น ข้อค้นพบเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้หรือไม่ และการอภิปรายผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถใช้ความคิดเห็นส่วนตัวประกอบได้ส่วนเกณฑ์พิจารณาคุณภาพการอภิปรายผล เช่น หลักฐานและเหตุผลที่นำมาใช้อ้างอิง สมเหตุสมผลทันสมัยและเกี่ยวข้องกับปัญหาที่ศึกษามากน้อย ได้มีการอภิปรายถึงข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนบางประการที่ผู้วิจัยพบระหว่างการวิจัยที่จะส่งผลต่อผลการวิจัยได้ด้วยหรือไม่ เป็นต้น

- ส่วน**ข้อเสนอแนะ**เป็นการชี้แนะแนวทางในการ**ทำวิจัยครั้งต่อไป** รวมไปถึงการชี้แนะแนวทางสำหรับหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้ และหากจะวิจัยในครั้งต่อไป ผู้วิจัยจะเสนอแนะมุมให้นักวิจัยคนอื่น